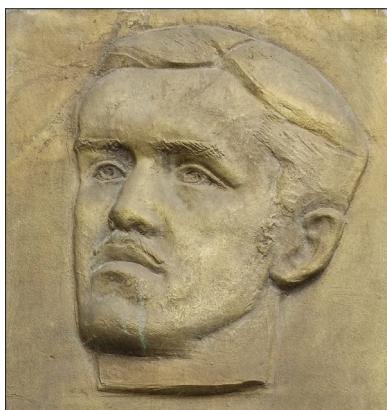

MEDVIGY ENDRE

TOMPA LÁSZLÓ, ERDÉLY KOSZORÚS KÖLTŐJE

Tompa László-emléktábla Székelyudvarhelyen

A két háború közötti erdélyi magyar irodalom ismert és elismert három nagy költője Áprily Lajos, Reményik Sándor és Tompa László. Az irodalomtörténet transzszilvánista triásként tartja számon őket. Más megoldás is elképzelhető, Ilia Mihály irodalomtörténész Juhász Gyula és a nyugatosok mellett látja és láttatja a székelyudvarhelyi költőt. Féja Géza is hasonló véleményen lehet, mert *Nagy vállalkozások kora* című könyvében a három jeles lírikus közül egyedül Tompa László munkásságát ismerteti.

Tompa korai versesfüzeteinek egyikéről Szabó Dezső ír recenziót rövid életű lapjába, az *Élet és Irodalomba*. A székely költő lírájának irodalmi értékeivel – mások mellett – három népi író foglalkozott: Gulyás Pál, Féja Géza és Németh László. Ezek alapján akár őt magát is népből érkezett alkotónak vélhetnénk, de előnevei nemesi származásról árulkodnak, melyeket felmenője Bethlen Gábortól kapott. Ő nem a mélyből, hanem a táblabírák világából érkezett az irodalomba. Ahogy elsőik közt Nyirő József és Tamási Áron érdemelte ki

a székely írói rangot, úgy Tompa László a székelység költője. Mindhárman a székely írócsoport tagjai. Ez a fogalom ugyan már 1923-ban, a „tizenegyek” antológiájának megjelenésekor létezik, de a szerves összefogás csak később alakult ki, Benedek Elek környezetében, a népi írókra emlékeztető plebejus arculattal. A nagy mesemondó állt a székely írók élére, és járta velük Magyarországot és Erdélyt. Benedek Elek 1929. augusztus 17-én Kisbaconban halt meg. Ez megrendítette híveit és felgyorsította a székely írói összefogás intézményesülését. Elek apóra emlékezve és csoportjuk elé nemes célokat tűzve *Székely közösségi szerződést* kötöttek. Leszögezték, hogy magukat Benedek Elek szellemi örököseinek tekintik, és minden eszközzel küzdenek a székelység jogaiért és autonómiájáért. A székelységet a romániai magyarság alappilléreinek tekintik, mindent megtesznek a székely népnyelv jellegzetességeinek megőrzéséért.

A tíz pontból álló programot Kolozsvárott, 1929. október 31-én Balázs Ferenc, Finta Zoltán, György Dénes, Jan-

csó Béla, Kacsó Sándor, Nyirő József, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Tompa László, Paál Árpád és Zágoni Jenő írta alá. Mondhatjuk, hogy ők a székely írók. Az ekkor már halott Sipos Domokos is ide számít.

Kisborosnyói és kányádi Tompa László 1883. december 14-én Udvarhely vármegyében Betfalván született, közel a Nagyküküllőhöz. Idős korában, 1964. május 13-án Székelyudvarhelyen halt meg. Az elemi első négy osztályát Segesváron végzi. Édesapja ugyanitt, a megyeházán főjegyző, majd aljegyző. Az úrfi a középiskola első négy osztályát Székelykeresztúron, az unitárius gimnáziumban járja ki, édesanyja, gagyi Pálffy Berta unitárius. A felső osztályokat a nagyszombeni állami gimnáziumban végzi, az utolsó két esztendőben német tannyelvű osztályba jár. 1902-ben Nagyszébenben érettségizik, majd beiratkozik a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem jogi karára, ahol 1907-ben szerez diplomát. Pályakezdesének helyszínét, székelyudvarhelyi feladatait eleinte ideiglenesnek gondolta, végül mégis haláláig ottmaradt a szürkének vélt anyavárosban. Közigazgatási gyakornokként indult, majd 1912-ben II. osztályú, 1918 áprilisában I. osztályú szolgabíróvá választotta a vármegye törvényhatósági közgyűlése. Budapesten a patinás Országos Levéltárban teszi le levéltárosi szakvizsgáját, ezt követően Udvarhely vármegye főlevéltárosává nevezik ki. A román hatalomátvételkor lelkiismereti okokból nem teszi le az esküt, így elveszíti állását. Mégsem repatriál. Városában 1919 januárjától 1944 szeptemberéig szerkeszti a *Székely Közéletet*.

1904-től igen ritkán, szórványosan publikál. Igazi költői indulását 1918 májusától számíthatjuk, ekkor négy verse jelenik meg a marosvásárhelyi *Székelyföldben*. Újabb jelentős állomás, hogy 1920-ban elnyeri az ugyancsak marosvásárhelyi *Zord Idő* verspályázatának első díját *Idegen falusi fogadóban* című költeményével. (A novellapályázat nyertese Nyirő József humoros elbeszélése, a *Haldoklik a székely*.) A teljesség igénye nélkül megjegyzem, hogy a későbbiekben a *Pásztortűzben* és az *Erdélyi Helikonban* is gyakran publikált.

Két versesfüzete a saját kiadásában jelenik meg: 1921-ben az *Erdély hegyei közt*, két évvel később az *Éjszaki szél*. 1929-től Kolozsváron az *Erdélyi Szépmíves Céh* adja ki versesköteteit (*Ne félj*, 1929; jóval bővebb *Ne félj*, 1936; *Hol vagy, ember?*, 1940; *Válogatott versei*, 1944).

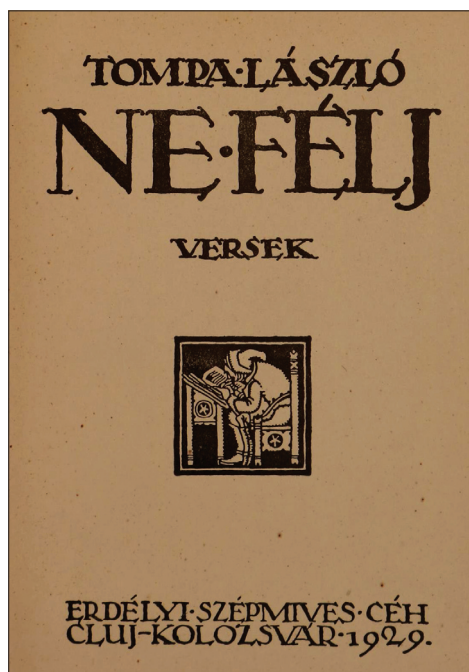
Szemezgessünk legszebb versei (és dokumentumértékű prózai írásai) között. A *Magányos fenyő* (*Én nem* címen) 1922. január 22-én jelent meg először a Reményik Sándor szerkesztette *Pásztortűzben*. A fenyő magányossága első megközelítésben alkotója inkább vélt, mint valódi egyedülvalóságát, a sorssal való szembenézését és élni akarását jelképezi. (A magányos költő 1909-ben nőül vette Molnár Margit zongoratanárnőt, az évek során négy gyermekük született.)

Mélyebb, közösségerősítő rétegei is vannak a versnek. A *Magányos fenyő* szimbóluma lehet a magára hagyott erdélyi magyarságnak és legéletrevalóbb ősi törzsének, a székelységnek: „– Bús székely fenyő – megkapaszkodom...”. Nem tudom, gondolt-e erre a költő, de a még szélesebb, egyetemesebb értelmezés sem kizárt, a Kárpát-haza magyarságát is

jelképezheti a fenyő magánya. Sorsverte, mégis győzelemre született, rokontalan nép vagyunk, ha ugyan ide nem számítjuk az egykori íjlesztő népeket, turáni testvéreinket. Európa sohasem fogadott el minket teljes szívvel, hiába védtük törökkel, tatárral szemben. A régi forrásokból tudták, hogy Szkítiából jöttünk, látták, hogy mi vagyunk a legnyugatibb kelet. Szlávok és germánok közt régóta őrlődünk, magunk vagyunk, mint Tompa László társtalan fenyője. Mégis, a bús székely fenyő megtartó példáját követve, megkapaszkodunk.

Új Dévavára épül című költeményét az udvarhelyi költő a régi székely népballada hagyományát szabadon követve alkotta meg. Az alcím szerint éjjelente mondta magának, hogy önmagát a Kőmíves Kelemen-i lét veszedelmeire figyelmeztesse. Balladás éneke 1922. március 5-én látott napvilágot a *Pásztortűzben*. A népballada hőse, a tragédia elszenvedője Kőmíves Kelemenné, akit tizenkét kőmíves az újra és újra leomlással fenyegető magos Déva-vára falába épít ragasztékul, hogy az többé le ne omoljon. Tompa László tömörít, a maga versében a népballada lényeges elemeit hagyja el. Elmarad a feleség feláldozása, hiába kívánnák a pogány istenek, nincsen véráldozat. A költő a várépítés, inkább nemzetépítés ügyében elszánt, ha kell, önmagát áldozza fel. Mégis magányos, mert a falakat társak nélkül, maga húzná fel. „Halljátok-e: nincs veszve semmi. / (Idő, te is korán kacagsz még!) / Holnap már hordom a téglát. / S ha kell: vérem lesz a ragaszték.”

Az önként vállalt véres férfiúi emberáldozat is elmarad, napfényes a befejezés: „Az a vár mégis állni fog majd!”

A közösségért vállalt vagy éppen kényszerű véráldozat balladáját Közép-Európa és a Balkán más népei is számon tartják, a románok Manole mesternek nevezik a mi Kőműves Kelemenünket. A ballada nálunk régi és új formában él tovább. Utassy József, a „kilencek” egyike, az *Elérhetetlen föld* költőcsoport tagja tovább visszhangozta, egyetemesebbé tette, kozmikus méretűre növesztette a XX. század gigantikus Déva-varának véráldozattal járó, omlással fenyegető építkezését. Utassy az ELTE bölcsészkarán hallgatta Czine Mihály irodalomtörténész előadásait, megismerhette Tompa László *Új Déva vára épül* című versét. Így a népballada mellett a székely költő alkotása is inspirálhatta baljóslatú verse, a *Mindenség Dévavára* megfogalmazására: „S jönnek jézusarcú ácsok / hogy csillaggal Cserepezzék?! / Reményben a bizonyosság: / megérjük magunk elestét.”

A székelyudvarhelyi költő *Erdélyi magaslaton* című verse 1926. március 7-én jelent meg először a Bartha Miklós alapította kolozsvári Ellenzékben. Kuncz Aladárnak, a *Fekete kolostor* szerzőjének ajánlotta Tompa, de maga a vers másfelé visz. Mintha Áprily Lajos néhány évvel korábbi meghatározóan fontos versét gondolná újra és folytatná Tompa. A halk szavú formaművész éneke annak az időszaknak a lírai dokumentuma, amikor az I. világháború után lent a völgyben még nem csendesedtek el a főhatalom megváltoztatásával járó, vértől sem mentes küzdelmek. A *Tetőn* az emberek között már béke van, a pakulár sajttal kínálja a magyar költőt. Ott fenn a különböző népek fiai megértik egymást. Az egymás iránti türelem az erdélyiség egyik lényeges eleme, okkal hangzik így a zárósor: „s titokzatos szót mondtam akkor: Erdély...”

Tompa költeménye, az *Erdélyi magaslaton* rímeli Áprily Lajos híres versére. A tető, hegytető vagy magaslat, mint Áprilynál, itt is a béke szigete. Lent a völgyben már nem a területszerzéssel járó fegyveres erőszak honol, hanem az eszmeháború, a szómágia. „Tudom, hogy ott lenn az ebek csaholnak, / S lőt-fut sok ember, árva, s okatlan.” Saját igéi közt a minőségelv alapján tesz különbséget a költő: „Gyakran vetem csak falevéltre őket, / De néha vésem szirtdarabokra is.” Nem vitás, hogy legjobb verseit véste sziklára, szirtdarabokra Tompa László. Kuncz Aladár, aki nem csupán becsülte, de nagyra értékelte a székely költő lírai termését, egyik korai verseskötetét, az *Erdély hegyei közt* címűt ismertetve mégis pikírt megjegyzést tett: „Ezeknek a verseknek ugyan jórésze csak falevéltre íródott.”

Tompa László *Alkalmi verse* Orbán Balázs 100. születésnapjának székelyudvarhelyi ünnepére készült el, 1929. február 3-án. Egy héttel később a *Székely Közéletben* látott napvilágot. Az erdélyi költő tisztelgő versét a *legnagyobb székely* iránti őszinte elismerés és szeretet hangján fogalmazta meg,

Bárány Orbán Balázs

forrás: Vasárnapi Ujság, 1875

fejet hajtva nem mindennapi munkabírása és tiszteletet parancsoló szellemi teljesítménye előtt. Olyan csillagnak ismeri Orbán Balázst, akit a székelységnek, Erdély népének és az egyetemes magyarságnak követnie kell. „Az önzetlen, tüzes fajszeretet”-re Tompa László korában is nagy szükség van. A magyarság, azon belül a székelység nagyarányú kivándorlása a maga idején már Orbán Balázst is aggodalommal töltötte el, akárcsak XX. századi költőink közül József Attilát és Tompa Lászlót. A székelyudvarhelyi poéta alkalmi versében a tisztelet hangján szól Orbán Balázs külföldön szerzett sokoldalú tudásáról, amit hazatérve népe javára kamatoztatott. Utal a báró minden tudományos követelménynek megfelelő legkiválóbb művére, a *Székelyföld leírása* megalkotására. „A Székelyföld minden zugába elmegy, / Hogy leírassa minden szent kövét.” Hatkötetes nagy könyve megírásának legfőbb célja, hogy népe legyen múltjához, magához méltó továbbra is.

A vers háttérében lévő meg nem nevezett tényekből, Tompa László ihletének forrásaiból a közérthetőség kedvéért érdemes néhányat megismerni. A lengyelfalvi Orbán család és az ifjú, még le sem érettségizett báró – dúsgazdag görög nagynéje, Foresti Eugénia meghívására – 1846-ban indult a hosszú hajóútra, Törökországba. Mire Konstantinápolyba

értek, a nagyszülő már halott volt. A hagyatéki per hosszú éveken át tartott, majd félsikerrel zárult. Ezek az esztendőik önműveléssel és anyaggyűjtéssel teltek, az *Utazás Keleten* későbbi megírásához. Bejárta Kisáziát, Palesztínát, Egyiptomot, Szíriát, Libanont, Görögországot és Arábiát.

Kiterjedt utazásai közben értesült a magyar szabadságharcról. Ennek hírére 150 fős szabadcsapatot szervezett felkelt véreink megsegítésére. Megkésve, a világosi fegyverletétel után érkeztek haza, így nem vehettek részt a honvédő küzdelmekben. Újabb hosszú külföldi tartózkodás következett. Emigráció. Szüleivel és testvéreivel 1859-ben indult vissza Erdély földjére. 1861-ben Kolozsváron adta ki *Utazás Keleten* című hatkötetes könyvét. Bejárta a Székelyföld minden zegzugát, megismerte az életerős, viruló településeket és a régmúlt romjait. A *Székelyföld leírása* utolsó három kötetéhez sokat fotózott, dögnehez fényképezőgépet cipelt mindig magával. Meg volt győződve a székelység és a magyarság szkíta–hun eredetéről. Sohasem nősült meg, de nagyon szerette és szívesen megölelgette a szemrevaló fehérnépeket. Az Orbán Balázs-hagyomány minden forrása nem férhetett be Tompa László rövid és tömör alkalmi versébe.

Az *Erdélyi télben* című költeménye 1929 februárjában került közlésre az Áprily Lajos szerkesztette *Erdélyi Heliikonban*. A verscím alatt ajánlás: „N. Tessitori Nórának, egy sötét kor bús gyermekeit szépségek fényével vígasztalónak”. A dedikáció címzettje kiváló versmondó művész a két világháború közti Erdélyben, aki előadói estjein Ady Endre, Babits Mihály és az erdélyi lírikusok verseit ismeretterjesztő szándékkal, magas szinten, nagy sikerrel szólaltatta meg.

Tompa háromversszakos szabadversének első strófájában székelyudvarhelyi téli tájat ír le. A téli képek a következő két versszakban is meg-megjelennek, mégsem tájvers, inkább sorsvers az *Erdélyi télben*. Ezt erősíti a költő is: „Budvár körül Sors szele sír...” Budvár a táj szerves része, Székelyudvarhely fölött ormosodó hegy. A téli táj, a hószakadás és a tavaszvárás túlmutat a maga valóságos voltán: jelképes erejű. Ezt, ha máshonnan nem, Csoóri Sándor verseiből és Sára Sándor filmjeiből megtanulhattuk.

A második versszak sokrétűbb, témáit tekintve összetettebb. Az éjszakánként toportyán (farkas) dudálását hallgató székelyek álmatlanságban szenvednek. Szívük mélyén talán sejtik, amit a költő tud: nem képes megszületni a nagybetűs Gondolat. Ez az eszmei vákuum okozta később a szélsőséges ideológiák előretörését (nácizmus, bolsevizmus). Társadalmi méreteket ölt az alkoholizmus: „eszméletlen milliók / Ész nélkül futnak itatni szomszárjukat”. Fényes felhőkarcolóik tövében, alighanem Amerikában történik mindez, ahol „Húzza Jonny és táncol Josephine”.

A harmadik versszak az érzelmileg, szerkesztői munkájá-

val és népes családjával Székelyudvarhelyhez láncolt Tompa László gondolkodásmódja szempontjából a legérdekesebb. A kisvárosi lét szűrkeségével szemben ott bizsereg benne az elvágódás: „Nekivágni az élet sodróbb áramának: / Lüktes-sen együtt életem is / A nagyvárosok lüktető életével”. Korábban nem bízott önmagában, még Benedek Eleknek sem hitte el, hogy ő a kisváros nagy költője. Elmúlt a kishitűség. Megvallja, hogy él társa a nagyvárosban – pár mai – legkülönb. (Csak nagy költőnek lehetnek társai a legkülönbek.) Felsorolja mindazt, ami mégis otthon tartja, családját, gondjait. Maga is érzi, hogy befejezetlen a felsorolás: „De lehet más is.” Az a más a szülőföldjéhez való hűsége, transzszilvánizmusa és jobb idők várása. Ahogy verse utolsó soraiban megfogalmazta:

„Míg havat pallva a Budvár körül
Sors szele sír... kiugró bérceken
Toportyán dudál – s véreimmel a tél
Felbonthatatlanul egybeköt. – –”

1929-ben jelent meg Erdély fővárosában, Kolozsváron Tompa László első, *Ne félj* című verseskötete az *Erdélyi Szépművészeti Céh* gondozásában. E könyvnek is szólt az elismerés, amikor 1929 augusztusának elején, Marosvécsen, a helikoni találkozón Tompa Lászlónak ítelték az íróközösség 30.000 lejes nagydíját. Ebből az alkalomból Tamási Áron így ír Tompa Lászlónak: „Te vagy, aki véleményem szerint kijelölted és építeni kezdted az erdélyi líra útját, s mivel ez így van, Erdélynek ezt tudomásul kell vennie.”

A *Székely ünnepi vers*, Tompa László reprezentatív verse a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum félszázados ünnepére 1929. szeptember 22-én jelent meg a kolozsvári *Ellenzékben*. Mi is adott alkalmat a vers megfogalmazására? – Özvegy Cserey Jánosné Zathureczky Emília imecsfalvi kúriájában őrzött, szépen gyarapodó, értékes gyűjteményét, a Cserey-gyűjteményt 1875 júniusában Háromszék, Csík és Udvarhely vármegye székelységének adományozta. A becses ajándék Sepsiszentgyörgyre szállítását követően ideiglenes elhelyezésre a Székely Mikó Kollégiumba került. A hivatalos átadás napja 1879. szeptember 15-e. A sokasodó múzeumi tárgyak szakszerű elhelyezése érdekében szükségessé vált egy állandó múzeumépület megépíttetése. Az igazgatótanács Kós Károlyt bízta meg a terv elkészítésével, majd az építéssel. 1911 és 1912 között készült el a múzeumépület, majd az azt kiegészítő két múzeumóri lakás. A tornyos, rusztikus, kicsit szászos épületnek máig nagy sikere van a székelység körében.

Tompa László az elmondottak okán örök érvényű, szép verset írt, nem pedig részletekbe menő tanulmányt. Így in-

kább csak az ünnepi perceket tudta megörökíteni, nem az évekig tartó, áldozatos munkát. Kós Károly tervének megvalósításáról nem esik szó a versben.

Két esemény szikrázik össze az ünnepi költeményben: egy gyászos és egy örömteli. A gyászos: 1929. augusztus 17-én Kisbaconban, otthon, maga építette kúriájában meghalt Benedek Elek, a nagy mesemondó. Síríg hű hitvese, Fischer Mária követte a halálba. A ravatalnál a székely írócsoport nevében Nyirő József és Szentimrei Jenő mondott gyászbeszédet. A kisbaconi új temetőben, ezrek jelenlétében helyezték a halott emberpárt örök nyugalomba.

A másik, az örömteli esemény ötven évvel korábbi. Özevy Cserey Jánosné Zathureczky Emília akkor imecsfalvi magángyűjteményét a székelységnek adományozta, így lehetővé tette a Székely Nemzeti Múzeum megalapítását. Ünnepi versében így fogalmaz a költő: „Rőt tüze gyul fel az ünneplő örömmek, / Hogy fényében újra tündökölni lássuk / Egy halott székely nagyszony alakját, / Fajáért izzó, áldozatos szerelmét, / Kezét, amely adta: megmutatta mink van, / Multunk köveit – pilléreit jövőnknek.”

A jó és a rossz váltakozására, az élet és a halál ellentétére épül fel a vers. Ez a kettősség ott feszül a székely jelkép-rendszerben, a napban és a holdban, az éjszakában és a nappalban. A székelységet az Úr választott népének nevezi a költő. Olyan közösségnek, „Kit korbács kerget: keresni jobb sorsot”. A zárómondat a versen végigvonuló duális életérzés summázata: „Ha balsors alatt nem csüggedve megyünk / Halálra készen – az életnek elébe!”

Az *Este egy székely festőnél* című, zsögödi Nagy Imrének ajánlott Tompa László-vers 1930. május 25-én jelent meg az *Ellenzékben*. A vers címe Bartók egyik korai művének címére emlékeztet: *Este a székelyeknél*. A Csíkzsögödöt körülzáró hegykoszorú elzárja a látást, így a szem onnan visszafordul kettejükre, a festőre és a költőre, meg a házigazda pompás festményeire, a színek és fények orgiájára. A képeken föld és ég, hegy és völgy, otthont adó házak és mindaz, ami egy székely faluban fellelhető. A vihar előtti csend baljós mitológiája, vagy a behavazott táj megtartó ereje megbabonázza a nézőt. Nagy Imre idős szüleit is megfestette, mellettük önmagát, a falujából kinőtt fiút. Megfestette a székely nyár rekenő melegében, ebédidőben, a boglya tövében hűsölő alvó nőket, a formás mezőgazdasági munkásokat. Az Európát lá-

tott festőművész képeit nézve szinte kínálkozik az itáliai és a székely vidék összehasonlítása. Az olasz táj felett aeroplán kering, a Székelyföld felett legfeljebb ha sas köröz. A húszas évek vége felé Nagy Imre itáliai tanulmányútra indul Rómába. A Szent Péter-templomban vagy a katakombákban tett séták után egy árnyas parkban, a Pincion piheni ki magát. Ez az élmény is ott látható egyik-másik festményén. – A költő a mitikus balladák félelmet keltő eszközeivel szemlélteti a székelység és önmaga számkivetettségét. Gonosz varázslat alól szeretné felmenteni népét. A fekete mágia megtörésére néhány társát, mindenekelőtt Tamási Áront tartja alkalmasnak. A vers közepe táján Tompa László már nem Nagy Imréről és remek festményeiről szól, hanem szeretett népéről, a székelységről: „*Oh, engem is anynyit nyugtalanít e más, / E mindennél más, különös, zárt világ – / Ez ősidőtől itt kinnal küszködő, / Százszor bukkott, s kelt, társtalan nép, / A vele játszó rejtelmes hatalom, / E falvak, fák, felhők és mind, mind, ami itt van, / S ami – hordója régi, erős italnak – / E nép lelkének ízeit magába vette.*”

Tompa László *Beszéd a varjakhoz* című, szép, zaklatott verse a szerző lelki válságának pontos lírai lenyomata. 1931 januárjában Szent László városában, Váradon fogant, majd közel egy évtizeddel később Kolozsváron jelent meg, a költő *Hol vagy, ember?* című kötetében. Keletkezési körülményei megérdemelnek néhány keresetlen mondatot.

Az igen érzékeny székelyudvarhelyi lírikust lelki gondok gyötrik, depressziós tüneteket észlel önmagán. Ezek kialakulásához hozzájárulhattak az egyre nyugtalanítóbb világfolyamatok és a fokozott kisebbségi elnyomás. Költőtársától, Reményik Sándortól kap személyes tapasztalatokon nyugvó baráti tanácsot. Nagyváradon kezeltesse lelki kórságát. Az eligazító mondatokat megfogadva egy hónapra beköltözik a nagyváradi idegklinikára, ahol orvosi felügyelet alatt – kipiheni magát. Ebben az időben itt ismerte meg a váradi varjakat, akik talán a halálkirály népei lehettek. A vers címe alatt, az ajánlás helyén ez olvasható: „Elgondoltam magamban, kétségek és megrendülések vigasztalan idején: 1931 januárjának végén, Nagyváradon.” Az első versszak jól példázza az egész verset. „*Beh furcsák is vagytok, / Hogy így körbe fogtok, / Nagyváradi varjak, / Komolyan, sötétén, / Mintegy követségben, / Ki népei vagytok? / Tán halálkirályé? / Ő izenget értem / Ebben az igétlen, / Hóba vesztő télben?*”

Az igen érzékeny székelyudvarhelyi lírikust lelki gondok gyötrik, depressziós tüneteket észlel önmagán. Ezek kialakulásához hozzájárulhattak az egyre nyugtalanítóbb világfolyamatok és a fokozott kisebbségi elnyomás. Költőtársától, Reményik Sándortól kap személyes tapasztalatokon nyugvó baráti tanácsot. Nagyváradon kezeltesse lelki kórságát. Az eligazító mondatokat megfogadva egy hónapra beköltözik a nagyváradi idegklinikára, ahol orvosi felügyelet alatt – kipiheni magát. Ebben az időben itt ismerte meg a váradi varjakat, akik talán a halálkirály népei lehettek. A vers címe alatt, az ajánlás helyén ez olvasható: „Elgondoltam magamban, kétségek és megrendülések vigasztalan idején: 1931 januárjának végén, Nagyváradon.” Az első versszak jól példázza az egész verset. „*Beh furcsák is vagytok, / Hogy így körbe fogtok, / Nagyváradi varjak, / Komolyan, sötétén, / Mintegy követségben, / Ki népei vagytok? / Tán halálkirályé? / Ő izenget értem / Ebben az igétlen, / Hóba vesztő télben?*”

További soraiban a szerző a székelységért vállalt felelősségét, küldetéstudatát szegezi szembe a halálhangulat örvénylésével. Ebben a költeményben is találunk Déva-várára és Kőmíves Kelemenné áldozatára való utalást. A bizonytalan balladai lét a székelység Trianon utáni sorsának, kiszolgáltatottságának sajátsága. „Amit reggel raknak, / Ledúvad es-tére, ...” Nem vonzza már a halál csábítása Tompa Lászlót, elhessenti a váradi varjak jelképezte rontást. Tudja, hogy népének szüksége van az ő hetyke „nótáira”, veretes verseire.

A *Lófűrösztés* Tompa László legerőteljesebb verseinek egyike, 1932 decemberében jelent meg az *Erdélyi Helikon*ban, majd a folyóirat a II. bécsi döntés után, 1940 októberében, a kisebbségi lét 22 éves küzdelmeire visszatekintve, ismét közölte. Az alcím ígéretes: Részlet egy tervezett nagyobb versciklusból. A költői ígéret beváltása sajnos elmaradt, a terv füstbe ment, nem találunk ilyen versciklust. A *Lófűrösztés* megírásához szükség volt Tompa László meghatározó gyermekkori élményeire és az *Erdélyi Helikont* szerkesztő Kovács László felkérésére. „Nem volna-e kedved hozzá, ciklusosan feldolgozni életedet és azt az életet, ami körülöttes van? Gyermekkor, változások, azok a különböző válságok, amelyeken különösen a mi generációnk átesett. [...] A Te férfias érzékenységed, belülről jövő s a valóságban mégis erősen fogódzkodó lírád szinte kívánja ezt a témát.” Kovács László a depresszió átesett Tompa Lászlón kívánt felkérésével segíteni.

A kemény, férfias versnek különös előzményei vannak. Tényként mondom, hogy a gyermek Tompa elkényeztetett úrigyerek volt, édesanyja még a széltől is óvta, nyáron is jól bebugyolálta, fiacskája nehogy megfázzon. Ez a vékonydon-gájú kisfiú irigykedve nézte a kutyabőrrel talán rendelkező, de régóta paraszti életet élő székelyeket, akik nem csupán lovat fűrösztöttek, de az út porából felugrottak a nyergeletlen lóra. Ez az erős, edzett férfiaknak való „mutatvány” annyira tetszett a serdülő Tompa Lászlónak, hogy maga is megpróbálta, sajnos nem sok sikerrel. Leesett a lóról és összetörte magát. Édesanyjának nem merte bevallani ezt a fiaskóval végződött eseményt, így orvos sem látta. Összeszorított fogakkal, némán túrt kínok közt gyötrődött, míg jobb válla össze nem forrt. A lovakat továbbra is kedvelte, kocsisukat rávette, hogy naponta kétszer fűrössze meg a Nagyöküllőben őket. Azt hinné az ember, hogy az elmondott negatív élményekből sohasem lesz hősköltemény. És mégis lett.

Tompa László ugyan később sem vált gyakorlott lovas-sá, hogy ne mondjam, ördöglovassá, de igen sokszor látta, így pontosan ismerte a lófűrösztés talán Szkítiából hozott, pogány rítusát. „Vasalt paták csattognak a kavicsos par-ton – /Két székely lovas jó két pár lóval a vízre – –, kezdődik a nagyszerű vers, majd megtörténik a székely sors jelké-pévé vált *Lófűrösztés*.

Erdélyi József a *Lovaspóló a vérmezőn* című jól ismert, antológiákba felvett versében a „lóimádó történelmi osztályon” gúnyolódik, nem egészen jogosan. Tompa László ennek a „ló-imádó” osztálynak tagja volt, akkor is, ha nem sokat értett a lovagláshoz.

Az erdélyi költő a lófűrösztés élményvilágát kiterjesztően értelmezi. Arról is ír, hogy az egykori lófűrösztő székelyekkel az idők során mi minden megtörtént, katonaként a Pruth-nál, a gránátszaggatta Doberdó szikláin, vagy kivándorlóként Pennsylvánia gyilkos levegőjű bányáiban. A betfalvi lófűrösztés élményéből a bárhol élő, helyüket mindig megálló székelyek emberi tartásának, nyakasságának jelképévé emelkedett vers született. A befejezés is méltó a székelységhez és Tompa Lászlóhoz: „Ők örömtelenül is, ha kínba tébolyodot-tan: / Itt fognak állni, örökké, – hogy Imre szorítja, / Áron pedig... Áron nem hagyja magát!” Sokan tudják, hogy Imre zögödi Nagy Imre festőművész, Áron pedig Tamási Áron novellista, az Ábel írója.

A *Diogenész lámpájával* című vers emelkedett humanis-ta alkotás. Ugyan nem tragikus szemléletű magyarságvers, nincsenek benne igazukért kiálló nyakas székelyek, mégis Tompa László legigazabb költeményeinek egyike. 1939 ápri-lisában jelent meg először az *Erdélyi Helikon*ban Kolozsvá-ron, majd ezt követően 1940-ben a szerző *Hol vagy, ember?* című kötetében, az *Erdélyi Szépmíves Céhnél*. Már a kötet cím is a legismertebb diogenészi kérdésből áll: *Hol vagy, ember?* A székelyudvarhelyi poéta költészetében bő ciklusnyi olyan emberbarát művet találunk, amelyek az emberség nevében elutasítják a korszak alantas ideológiáit (bolsevizmus, ná-cizmus). A székely költő – Németh Lászlóhoz hasonlóan – a nagyvilág egyre aggasztóbb lélekromboló eseményeit nyomon követve, a háborús előkészületeket szorongón figyelve, pontos értesülésekkel rendelkezett a totális eszmék térhódításáról és a két terjeszkedő nagyhatalom: a Német Birodalom és Szovjet-Oroszország brutalitásáról.

Tompa László verse megfogalmazásához példát az ókori klasszikus görög kultúrából merít, Diogenész piederstálra emelésével egy zavaros kor elbizonytalanodott olvasóihoz fordul. Mindez a II. világháborút közvetlenül megelőző hó-napokban történik. Diogenész „feltámasztása”, megtartó esz-méjének beillesztése a harmincas évek végének gondolatvi-lágába első olvasásra akár anakronizmusnak tűnhet. Pedig nincs így. Nem az ókori filozófus keresi a helyét a XX. század-ban, hanem maga a költő vállalja magára Diogenész szerepét. A nándorfehérvári győzelemre emlékeztető harangzúgásra várva nem Diogenész keresi a nagybetűs embert, hanem az ő antik maszkját viselő lírikus: Tompa László. Maga sem akarja hinni, hogy fénylő délben nem láthat az utcán embe-reket. Futó vakságra vagy átláthatatlan vakablakra gyanak-

Diogenes, olaj (Giovanni Battista Langetti 1635–1676)

szik. Talán „önzés, gőg füstje, rosszaság ködárja” terjed, hogy fuldokoljon az emberiség. A meghasonlott költő már az igaz tanításokban is kételkedik. Nem kijelenti, hanem elbizonytalanodva kérdi: „Hogy ember embert testvérként szeressen?” A jellemet, a tudást hiányolja, amit hiába keres dekadens kora sivár emberárnyékaiban. A szerepét hittel, meggyőződéssel vállaló poéta legbensőbb énjétől indítva mégis kilép az utcára, hogy a déli harangszó idején „Lámpával, égő szívvel bolyongjon”. Mindenkit végigfűrkész, majd dühös szerelemmel teszi fel a kérdését: „Emberré keresek, – hol vagy, ember – Ember?!”

Nem tudom, kitérőnek számít-e, ha megemlítem, hogy a hetvenes években Fóton, Csáder Lajos házában Illyés Gyulával találkozott számos felvidéki magyar. Anyaországiként – Czine Mihály, Csoóri Sándor, Görömbei András, Tornai József és mások mellett – magam is meghívott voltam. A találkozó vége felé, nem a plénum előtt, hanem szűkebb körben szóba jött a két bécsi döntés. A felföldiek közül egyik-másik fanyalgott a német és olasz hathatós közreműködés miatt. Illyés Gyula válasza valahogy így hangzott: Az elszakított magyarok területek visszaszerzése érdekében akár az ördöggel is szöveteznünk kellett. (Az „ördög” természetesen nem szó szerint értendő.)

Tompa László *Üdvözlő verse a felszabadító magyar honvédségnek* 1940. szeptember 12-én történt székelyudvarhelyi

bevonulására a megrendítő élmény után két nappal jelent meg a *Székely Közéletben*. A II. bécsi döntés pusztá hírére így fogalmaz a költő: „Földünk is megrezdül – a Budvár, a Firtos – / Nyugtalanság szállt meg hegyet, sík teret. / Mint ha nem is ős, de tavasz volna: boldog / Várással, varázssal teljes kikelet.” Van mit tanulnunk Tompa Lászlótól. Valljuk, hogy Széchenyi István a legnagyobb magyar, Orbán Balázs a legnagyobb székely, a sort folytatva: Tompa László a *legelső magyarnak* nevezi a honvédek útját indító Horthy Miklós kormányzót. „Előre a Keleti-Kárpátok gerincéig!” A székelyudvarhelyi költő nagy örömmel, testvéri szeretettel köszönti versében honvédeinket, ahogy azt az anyaváros népe is tette: „S bennetek a biztos kezesség is arról, / Hogy honunk ezentúl nem lesz mostohánk! / Ezért a tiétek itt ma minden áldás, / Testvérek, mieink, magyar katonák!”

A székely alkotó *Ahogy vártuk és ahogy megérkezett* címen kicsit árnyaltabban, prózában is megírta a huszonkét éven át várt eseményt: az erdélyi bevonulást. Dolgozata 1941 februárjában jelent meg az *Erdélyi Helikonban*. A döntés hírének hallatán az öröm mellett nyugtalanság, sőt némi elégedetlenség is vegyült gondolataiba: „Mi itt a Székelyföld nagy részén örülhetünk a visszatérésnek. De kik lesznek és hol, rokonok, jóbarátok, akik tőlünk elválasztva túl maradnak? Hogy kell érteni a határt, Erdély térképének oldalsó irányba való szétmetszését, a szélétől lefelé vagy felfelé fog-e a határ kanyarodni? Igaz lehet-e, hogy elszakad tőlünk Brassó, Arad, Temesvár, Torda stb., sőt elszakad Háromszéknek és vármegyének, Udvarhely megyének néhány székelylakta községe is?”

Átgondolta az új körülmények között az erdélyi magyar irodalom helyzetét és várható jövőjét. Arra az eredményre jutott: „nincs ok, hogy a jövőt ebben a részben is csüggesztőnek lássam”. Dolgozata végén Tompa László a magyar honvédség székelyudvarhelyi bevonulásának örömteli eseményét imígyen ismertette: „A várva-várt felszabadulás napjára, szeptember 11-ikére derűs idővel, a házakon új, élénk színű lobogókkal virradt a város. Apraja-nagyja már korán az »új útra« érkezett, hogy ott várja a Parajd, Korond felől érkező magyar csapatokat. [...] Egyszer aztán ismét távoli zsvaj hangzott, messziről porfelhő látszott az úttest közepén. Csakhamar meg lehetett állapítani: gépkocsi közeledik. Középen elől valami színjátészó, füstszerű könnyűség hullámozott a szélben. Ahogy az út szélén emelkedő karok, éljenkiáltások közt gyorsan közeledő gépkocsi mind nagyobb és nagyobb lett, tisztán felismerhetővé vált az elején hullámozó holmi is három színével. De most nem ugyanaz volt ez a három szín, mint amely 22 éven át idegenül, zsarnoki módon követelte magának a hódolatot. A hirtelen lassító, majd meg is álló kocsiból két katona lépett ki, két fiatal tiszt. Magyarul beszéltek.

Mindenki feléjük tódult, karját lengetve, hangosan éljenezve. Az első után, ki gépkocsin, ki kerékpáron, csakhamar még több katona érkezett. Éreztem, elfutotta szememet a könny. Körülnéztem és amennyire látni tudtam, láttam, hogy mások is mind könnyeznek.”

Az örömkönnök hullása után Tompa László és az erdélyi magyarság számára a „kis magyar idő” nemzetépítésre predesztinált, megmaradást segítő, értékes négy éve következett. Ez a négy év sokaknak erőt adott az újabb megpróbáltatások elviseléséhez.

TOMPA LÁSZLÓ

MAGÁNYOS FENYŐ

Hogy görnyed, mint aki bünt lakol,
Az őszcibálta bús bokor!
Az ágakról levert levelek
A szélben föl- s le-kerengenek.
Haraszt röpül, vén fűz nyikorog – –
Minden csupa gyász, por, pernye, romok,
A végét várja minden e zord vidéken –
Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
Gyökereimmel e kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom,
S állok, daccal, társ nélkül, egyedül.

S míg havat dob rám, hóköpenyt,
egy szeles nap, vagy egy vad éj,
Így biztatom magam: ne félj!,
te tovább tartasz, mint a tél!
A gúnyos holdnak, mely nekem
halált, s hasonlót emleget,
Így szólok: „Uram, láttam én
már karón varjat eleget!
Görnyedtem én még máskor is,
némultan, hó és jég alatt –
De törzsem, ágam akkor is,
a hó alatt is zöld maradt.
Kibírtam én már sok telet,
Míg jöttek a jégtörő szelek,
S gallyaimon, mint húrokon,
Új fuvalmak zenéltek!
Így múlnak, újulnak évek . . .
Én az idővel bátran szembenézek!”

Pásztortűz, 1922. január 22. (VIII. évf. 3. sz.), 73. o.

DIOGENÉSZ LÁMPÁJÁVAL

Mondják, hogy dél van, – órám is öt perc
Híja csupán, s a tornyok felriadnak,
A delet zúgva, – csak azt nem tudom, hogy
Mi okozhatja (megvakult az ablak,
Vagy a vakság tán éppen engemet ver?)
Hogy úgy nem jár most az utcákon ember?!

Vagy lehet, füst, köd sűrít künn sötétet,
– Önzés, gőg füstje, rosszóság kódárja –,
Ez árad át most gát nélkül a földön,
Magát minden kis ízünkig bevájva,
Ebben fuldoklik, elborítva szennnyel,
Már-már magát sem ismerve az ember.

Igen, ez, ez, vagy lehet: ez sem, – én már
Nem is tudom, a hibát hol keressem?
A tanításban, amely egykor úgy szólt,
Hogy embert ember testvéreként szeressen?
Értse meg egymást, bölcsen, türelemmel –
Csak így lesz méltó nevéhez, hogy: ember?!

S mennyit bűvöltek több ily szóval is még!
Jellem – tudás – ám ezekről ki szól ma?
Ha el is leng künn egy-egy emberárnyék:
Öntelt sivárság sötétlik le róla,
S a tudat, hogy csak fent fog, fent köröm nyer
Küzdelmet bárhol – – Ez-e hát az ember?!

S valami meglök, hogy menjek ki, s utcák
Során, miközben a dél szava kondul,
Lámpával, égő szívemmel, bolyongjak,
Végig fürkészve mindenkit, bolondul,
S dadogjam egyre, dühös szerelemmel:
Embert keresek, – hol vagy, ember – Ember?!

Erdélyi Helikon, 1939. április (XII. évf., 4. sz.), 237. o.

SZÉKELY-ÜNNEPI VERS

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1929. szept. 14-iki félszázados ünnepére

A kisbaconi lankás temetőben
 Egy kettős sírra csak minap hullt a könnyünk,
 Nehéz, s gyér csöppben... mint a hogy szirtjeink is
 Gyöngyöznek itt-ott könnyeket mély sebükből
 Néma sírással... Alig néhány hete volt ez!
 S immár itt – míg körül sápadnak az erdők –
 Rőt tüze gyul fel az ünneplő örömek,
 Hogy fényében újra tündökölni lássuk
 Egy halott székely nagyasszony alakját,
 Fajáért izzó, áldozatos szerelmét,
 Kezét, amely adva: megmutatta mink van,
 Múltunk köveit –: pilléreit jövőnknek.

De jól van ez így –: fölváltva gyász, örömnünnep!
 Így váltakozik jó, rossz sorsunkban örökké,
 Mint ősies erdő meg újra kihajtó,
 Éj s nappal, hold s nap – két éke címerünknek!
 Így szakadatlan... ezért számunkra a baj nem
 Jelenthet mást – lássék bármekkora nagynak –
 Minthogy erőnkét még jobban megfeszítsük!
 (Termővé lehet a szikla is egyszer!)

De másrészt: sors keze sem tehet elvakulttá.
 (Kora-fagy, jégkár megbosszulhatná gyorsan!)

Így kell itt élnünk – nyugváshoz sohase jutva,
 Veszélyt vigyázva: mindig a gáton!
 Erre figyelmeztet kövein a múlt!
 Ezt ostromozza a hátunkra a ma!
 Így int, aki munka mellől pár hete dőlt ki:
 A mesemondó, szép, s jó öregember!
 Veszélyt vigyázva! Mindig a gáton!
 Nap s hold alatt, feszülő karra, aggyal
 Izzadni folyvást – így szól a parancs ránk.
 Ezt hirdetik ők, ezt hirdeti minden:
 A tél, mely előre rémítget hidegével,
 A nyár, mely ezer szorgos dologba fog be,
 Kinlátta, választott népét az Úrnak,
 Kit korbács kerget: keresni a jobb sort!

Értsük meg az intést, s kövessük is, feleim –
 Így sziklákon is érhetik még aratásunk,
 Ha balsors alatt nem csüggedve megyünk
 Halálra készen – az életnek elébe!

TOMPA LÁSZLÓ

Ellenzék, 1929. szeptember 22. (50. évf. 216. szám), 5. o.